

В.Г. Синиця¹, О.М. Бєляєва²

¹ Буковинський державний медичний університет, Україна

² Полтавський державний медичний університет, Україна

НУМЕРАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ У СКЛАДІ БІНОМІНАЛЬНИХ БОТАНІЧНИХ НАЗВ

У статті розглядаються латинські наукові ботанічні назви, до складу яких входить компонент числівникового походження. Простежується термінотворча активність числівникових префіксів латинського та грецького походження в родових і видових назвах рослин

Ключові слова: міжнародна латинська ботанічна номенклатура, числівниковий префікс, назва роду, дескриптор виду, структурний аналіз.

The article explores Latin scientific botanical names which include a component of numeral origin, tracing the terminological creativity of numeral prefixes of Latin and Greek origin in the generic and specific names of plants.

Key words: international Latin botanical nomenclature, numeral prefix, genus name, species descriptor, structural analysis.

Вступ. Нумеративний компонент як засіб творення образної кількісної характеристики об'єкта залишається одним із напрямів лінгвістичних досліджень вітчизняних науковців. Значна кількість публікацій пов'язана з особливостями фразеологічних одиниць із нумеративним компонентом української (Прядко І.А., 2021), англійської (Глінка Н.В. і спів., 2012; Павлова В.О. та Стрюк Н.В., 2023), французької (Воронько Г. М. та спів., 2020) мов. Джерела формування сучасної наукової ботанічної номенклатури української мови досліджує І. Сабадош (2018).

Об'єктом дослідження обрано латинські родові наукові ботанічні назви та їхні видові дескриптори з числівниковим компонентом, які, за нашими даними, не були об'єктом спеціального опису.

Фактичний матеріал дібраний із «Словника українських наукових і народних назв судинних рослин», опублікованого 2004 року [1] та енциклопедичного довідника лікарських рослин [2]; етимологія прослідковувалась з опорою на латинсько-італійський словник [3].

Мета розвідки: дослідити дериваційні можливості числівникових префіксів латинського та грецького походження в біномінальних наукових назвах рослин у структурному та когнітивному аспектах.

У процесі дослідження використано метод структурного аналізу та описовий.

Виклад основного матеріалу. Префікси числівникового походження достатньо широко використовуються в різних прошарках загальної медичної термінології як терміноутворювальний компонент, наприклад: malaria **tertiana** – триденна малярія (інфекційні хвороби); **septigravida**, aef – жінка, яка вагітна сьомий раз (акушерство і гінекологія); syphilis **quaternaria** – четвертинний сифіліс (дерматологія та венерологія); musculus **digastricus** – двочеревцевий м'яз (анатомічний термін); **Hexavitum**, in – гексавіт (фармацевтичний термін) тощо. Та чи не найбільша кількість числівникових компонентів спостерігається в ботанічній науковій термінології, що зафіксовано і в підручниках та посібниках [4, 5, 6].

Методом суцільної вибірки нами виокремлено та проаналізовано низку наукових біномінальних найменувань, в яких або в родовій назві, або у видовому епітеті наявний нумеративний компонент.

Дослідження показало, що найчастіше з латинських *numeralia cardinalia*, *numeralia ordinalia*, *numeralia adverbialia* як нумеративний компонент використовуються числівникові префікси, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Латинські числівникові префікси в наукових ботанічних назвах

Префікс	Значення	Приклад
un-, uni-	один, одиничний	Meliva uniflora – перлівка одно квіткова Silene uniflora – смілка одно квіткова
bi-	дво-, двічі, подвійний	Matthiola bicornis – матіола дво рога Oenothera biennis – енотера дво річна Linaria bipartita – льонок дво роздільний Platanthera bifolia – любка дво листа Scilla bifolia – проліска дво листа
tri-	три	Viola tricolor – фіалка три колірна Glaucium tricolor – мачок три колірний Sagitta trifolia – стрілолист три листий; Menyanthes trifoliata – бобівник три листий

		Lemna trisulca – ряска триборозенчаста
quadr-, quadri-	чотири	Hypericum quadrangulum – звіробій чотиригранний Oxycoccus quadripetalus – журавлина чотирипелюсткова
quinque-	п'ять, п'яти-	Leonurus quinquelobatus – собача кропива п'ятилопатева Partenocissus quinquefolia – дикий виноград п'ятилисточковий
centi-	сто	Rosa centifolia – шипшина столиста
mille-	тисячо-	Achillea millefolium , i n – деревій

Як видно з наведених прикладів, йдеться про числівниковий префікс саме у видових означеннях, виражених похідними ад'єктивами. Частота вживання нумеративного компонента в родовій назві рослини мізерна. Нам вдалося відшукати тільки кілька прикладів: **Videns, ntisf** – череда, етимологія цієї назви відсилає нас до латинського *numeralia adverbium – bis* (двічі), оскільки плоди цієї рослини мають переважно **два** зубчастих вістря. Варто наголосити, що біномінальна назва цієї рослини містить числівниковий префікс також і у видовому епітеті: **Videns tripartita** – череда **трироздільна**, позаяк листя цієї рослини розділене на три частини.

На нашу думку, морфологічно видовий епітет є прикметником дієприкметникового походження, утвореним від пасивного дієприкметника минулого часу *partitus, a, um*, утвореного від *verbum deponens "partior, itus sum, iri"* – "ділити, розділяти, і числівникового префікса латинського походження **tri-**. Проте більшість дослідників пов'язують походження цього слова з іменником *pars, partisf* – частина [3, 4], із чим ми не погоджуємося. Прикладом ще однієї родової назви з нумеративним компонентом є назва "конюшина" → **Trifolium, in**, яка складається із числівникового префікса латинського походження **tri-** та іменника латинського походження *folium, in* – листок. Листя цієї рослини трійчасті – звідси й інша синонімічна назва – трилисник. Окремі види конюшини можуть мати чотири або п'ять листочків, що знайшло

відображення в дескрипторах виду: *Trifolium quadrifolium* et *Trifolium quinquefolium*.

З наведених вище прикладів бачимо, що видові епітети з нумеративним компонентом утворюються шляхом приєднання відповідного префікса до похідного прикметника переважно відіменникового походження. Репрезентативними в цьому сенсі є прикметники, утворені від іменника *folium*, *in* – листок → *folius*, *a*, *um* (наприклад, *Scillabifolia* – проліска дволиста) *etfoliatus*, *a*, *um* (наприклад, *Gilleniatrifoliata* – гіленія трилиста).

За попередніми висновками, перевага надається прикметнику *folius*, *a*, *um*. Проаналізувавши 10 видових епітетів подібного типу, ми виявили співвідношення 8 до 2.

Менш чисельними є утворення від іменника *petalum*, *in* – пелюстка → *petalus*, *a*, *um* (наприклад, *Oxycoccus quadripetalus*); іменника *lobus*, *im* – частка → *lobatus*, *a*, *um* (наприклад, *Leonurus quinquelobatus*) і *lobus*, *a*, *um* (напр., *Prunus triloba* – мигдаль трилопатеви́й); іменника *angulus*, *im* – кут → *angulus*, *a*, *um* (наприклад, *Hypericum quadrangulum*). Однак, який би нумеративний компонент не входив до назви видового епітета, в основу найменувань покладено морфологічну ознаку, видну неозброєним оком – кількість листочків, кількість пелюстків у віночках квітів, кількість граней, кількість кольорів тощо.

За зовнішньою ознакою легко ідентифікувати вид рослини і в цьому відношенні нумеративний компонент відіграє важливу роль. Наприклад, серед рослин родини фіалкових вирізняють триколірну фіалку – *Viola tricolor* і польову фіалку – *Viola arvensis*. Розрізнити їх досить просто: дві верхні пелюстки *Viola tricolor* мають синьо-фіолетовий колір, а три нижні пелюстки вирізняються жовтим кольором із фіолетовими смугами, тоді як у *Viola arvensis* пелюстки різняться від кремового білого до жовтавого білого кольору.

Окрім нумеративних компонентів латинського походження у видових епітетах біномінальних назв рослин виокремлюються числівникові префікси грецького походження (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Грецькі числівникові префікси в латинських наукових ботанічних назвах

Префікс	Значення	Приклад
μον-, μονο-	один, одно-	<i>Triticum monococtum</i> – пшениця однозернянка <i>Crataegus monogyna</i> – глід одноматочковий

di-	дво-, двічі, подвійний	Ephedra distachia – ефедра двоколоса; Urtica dioica – кропива дводомна; Antennaria dioica – котячі лапки дводомні Bryonia dioica – переступень дводомний Triticum dicoccum – пшениця двозернянка Hordeum distichon – ячмінь дворядний Taxodium distichum – болотяний кипарис дворядний
tri-	три-	Salix triandra – верба три тичинкова
tetra-	чотири-	Tamarix tetrandra – тамарикс чотири тичинковий Genista tetragona – дрік чотири гранний
penta-	п'яти-	Salix pentandra – верба п'яти тичинкова Crataegus pentagyna – глід п'яти маточковий
hexa-	шести-	Filipendula hexapetala – гадючник шести пелюстковий
hepta-	семи-	Potentilla heptaphylla – перстач семи листяний

Переважно грецький числівниковий префікс приєднується до мотивуючого слова грецького походження, наприклад: *Potentilla heptaphylla*, хоча нам вдалося відшукати окремі гібридні утворення типу *Filipendula hexapetala*.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про високу мотивованість, прозору внутрішню форму, інформативність видових епітетів із нумеративним компонентом у біномінальних наукових назвах рослин, які виконують змістовно-інформативну та просвітницьку функції. Частотністю вживання вирізняються числівникові префікси *tri-* (латинського походження) *idi-* (грецького походження). Гібридні утворення трапляються зрідка.

Спостерігається чітка тенденція приєднання латинських числівникових префіксів до денотатів латинського походження, а грецьких – до грецьких основ. Немає єдиного рішення в назвах, де йдеться про поняття «дворядний»:

в одних випадках як дескриптор роду вживається грецький іменник *distichon*, *in*, в інших – відіменниковий прикметник *distichus*, *a*, *um*.

Абсолютна більшість видових епітетів із нумеративним компонентом пов'язана з особливостями виду й утворюються від іменникових основ.

Список використаних джерел

1. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин; укладач Ю. Кобів. Київ: Наукова думка, 2004. 800 с.
2. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник; за ред. Гродзінського А.М. Київ: Українська енциклопедія, 1992. 543 с.
3. Vallauri T., Durando C. Dizionario Italiano-Latino, Latino-Italiano. Libritalia, 2000. 1602 p.
4. Латинь. Ботанічна термінологія : Довідник для студентів спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини); укладач Перерва В.В. Кривий Ріг: КДПУ, 2020. 120 с.
5. Попович Р. Г. Латинська мова для студентів-екологів. Рівне, 2013. 130 с.
6. Латинська мова: навчальний посібник з латинської мови для студентів-агрономів. Укладач Кривонос І.А. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2021. 194 с.